

การดำเนินคดี อย่างคนอนาถา

รวบรวมโดย อ.วิไลพร เฉลิมลาภอักษร
อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์
มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต
ผู้ช่วยหัวหน้าสำนักงานช่วยเหลือ
ประชาชนทางกฎหมาย

ในการดำเนินคดีแพ่งในศาล ปกติคู่ความจะต้องเสียค่าธรรมเนียมให้ศาล ไม่ว่าจะเป็นในศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ หรือ ศาลฎีกา ตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 149 วรรคแรก กรณีที่คู่ความยากจนไม่มีเงินเสียค่าธรรมเนียมให้ศาล ก็อาจร้องขอดำเนินคดีอย่างคนอนาถาได้ ก่อนที่จะทราบหลักเกณฑ์ในการร้องขอดำเนินคดีอย่างคนอนาถา จำเป็นต้องทราบถึงความหมายคำว่า “ค่าธรรมเนียม” เสียก่อน

“ค่าธรรมเนียมศาล” หมายถึง เงินซึ่งคู่ความหรือบุคคลที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับคดีจะต้องเสียให้แก่ศาลและแก่เจ้าพนักงานของศาลแล้วแต่กรณี ซึ่งได้แก่ ค่าธรรมเนียม ตามตาราง 1 และ 2 ท้าย ป.วิ.พ. เช่น ค่าขึ้นศาล, ค่าคำขอ, ค่าคำร้อง, ค่าธรรมเนียมในการส่งเอกสาร, ค่าธรรมเนียมในการบังคับคดี จึงแบ่งออกได้เป็น

1. ค่าธรรมเนียมศาล
2. ค่าธรรมเนียมเจ้าพนักงานบังคับคดี

ค่าธรรมเนียมศาลนั้น ให้ชำระหรือนำมาวางศาล โดยวิธีปิดแสดงตามจำนวนที่ต้องปิดลงในคำคู่ความ, คำร้อง, ใบรับหรือเอกสารอื่น ๆ ส่วนค่าธรรมเนียมเจ้าพนักงานบังคับคดีนั้น กระทำโดยเจ้าพนักงานบังคับคดี หักค่าธรรมเนียมการบังคับคดี ไว้หลังจากจำหน่ายทรัพย์สินของลูกหนี้แล้ว ก่อนจ่ายเงินให้แก่เจ้าหนี้ตามคำพิพากษา

ค่าธรรมเนียมศาล แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ค่าขึ้นศาลตามตาราง 1 และ ค่าธรรมเนียมอื่น ๆ ตามตาราง 2 ท้ายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

มีหลายคนที่ถามถึงเรื่องค่าขึ้นศาล จึงขออธิบายความหมายดังนี้ ค่าขึ้นศาล คือเงินค่าธรรมเนียมที่ต้องเสียให้แก่ศาลในการยื่นคำฟ้องต่อศาล โดยเสียในเวลาขึ้นคำฟ้อง และปิดมาในคำฟ้องนั้น

การเสียค่าขึ้นศาล ต้องพิจารณาที่ประเภทของคดีกฎหมายแบ่งคดีออกเป็น

1. คดีที่มีคำขอให้ปลดปล่อยทุกข์อันอาจคำนวณเป็นราคาเงินได้ เรียกอีกอย่างว่า “คดีมีทุนทรัพย์” ได้แก่ คดีที่มีคำขอเรียกทรัพย์สินหรือทรัพย์สินให้มาเป็นของโจทก์ ฉะนั้นทุนทรัพย์ในคดีก็คือ จำนวนเงินหรือราคาทรัพย์สินที่เรียกร้องในคดีนั่นเอง เช่น โจทก์ฟ้องขับไล่จำเลยออกจากที่ดิน จำเลยต่อสู้เรียกกรรมสิทธิ์ราคาที่ดินยอมเป็นทุนทรัพย์แห่งคดี หรือโจทก์ฟ้องเรียกเงินกู้จากจำเลย 100,000 บาท เงิน 100,000 นี้เป็นทุนทรัพย์แห่งคดี ซึ่งโจทก์ต้องเสียค่าขึ้นศาลตามจำนวนทุนทรัพย์ดังกล่าว คดีมีทุนทรัพย์ต้องเสียค่าขึ้นศาลตามจำนวนทุนทรัพย์ในอัตราดังต่อไปนี้

1. ค่าฟ้องในคดีที่มีทุนทรัพย์ทั่ว ๆ ไป ให้เสียอัตรา 2.50 บาทต่อทุกร้อยบาทแต่ไม่ให้เกินกว่า 200,000 บาท

2. ค่าฟ้องที่ขอให้บังคับคำชี้ขาดของอนุญาโตตุลาการ ตามมาตรา 221 ให้เรียกค่าขึ้นศาลอัตรา 1 บาทต่อทุกร้อยบาท ตามจำนวนที่อนุญาโตตุลาการกำหนดไว้ในคำชี้ขาดแต่ไม่ให้เกินกว่า 80,000 บาท

3. ค่าฟ้องขอให้บังคับจำนองหรือบังคับเอาทรัพย์สินจำนองหลุด ตามที่จำเลยให้การยอมรับโดยไม่มีข้อต่อสู้ ให้เรียกค่าขึ้นศาลอัตรา 1 บาทต่อทุกร้อยบาทตามจำนวนที่เรียกร้องแต่ไม่ให้เกินกว่า 100,000 บาท

2. คดีที่มีคำขอให้ปลดปล่อยทุกข์ อันไม่อาจคำนวณเป็นราคาเงินได้ เป็นคดีที่โจทก์ต้องขอความรับรองคุ้มครองหลักฐานจากศาลหรือจะต้องเรียกร้องเอาจากจำเลยด้วยเหตุใด ๆ แต่คำขอของโจทก์นั้นไม่อาจคำนวณเป็นราคาเงินได้ คือ มิได้พิพาทกันในเรื่องทรัพย์สิน,

มิได้เรียกให้ชำระค่าทรัพย์สินแต่อย่างใดเป็นคดีไม่มีข้อพิพาท คือ คดีที่มีคู่ความฝ่ายเดียวร้องขอต่อศาล เพื่อขอรับความรับรองคุ้มครองหรือเพื่อบังคับตามสิทธิของตนที่มีอยู่ คดีประเภทนี้ให้เรียกค่าขึ้นศาล เรื่องละ 200 บาท เช่น คดีร้องขอเป็นผู้จัดการมรดก คดีร้องขอให้ศาลแสดงกรรมสิทธิ์ที่ดิน โดยครอบครองปรปักษ์

3. คดีที่มีคำขอให้ปลดปล่อยทุกข์อันอาจคำนวณเป็นราคาเงินได้และไม่อาจคำนวณเป็นราคาเงินได้ รวมอยู่ด้วย เช่น คดีฟ้องขับไล่และเรียกค่าเสียหายเช่นนี้เรียกค่าขึ้นศาลตามจำนวนทุนทรัพย์ คือ ค่าเสียหายที่เรียกมาในฟ้องในอัตรา 2.50 บาท ต่อทุกร้อยบาท แต่ต้องไม่น้อยกว่า 200 บาท

4. คดีฟ้องให้ชำระค่าเสียหาย ค่าอุปการะเลี้ยงดูเงินปี เงินเดือน เบี้ยบำนาญ เงินบำรุงรักษา หรือเงินอื่น ๆ บรรดาที่ให้จ่ายมีกำหนดระยะเวลาในอนาคต ให้คิดค่าขึ้นศาลในอนาคต 100 บาท แต่ถ้าในคดีนั้นมีคำขอให้ชำระหนี้ในเวลาปัจจุบันรวมอยู่ด้วย ให้คิดค่าขึ้นศาลสำหรับคำขอในข้อนี้เป็นอีกส่วนหนึ่งต่างหาก

คำว่า “ค่าฤชาธรรมเนียม” คือจำนวนเงินซึ่งศาลสั่งให้คู่ความฝ่ายหนึ่งชำระให้แก่คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งเป็นการชดเชยให้แก่คู่ความฝ่ายนั้น สำหรับค่าใช้จ่ายที่ได้เสียไปในการเป็นความกัน ซึ่งกรณีความรับผิดชอบที่สุด สำหรับค่าฤชาธรรมเนียมในคดียอมตกอยู่แก่คู่ความฝ่ายที่แพ้คดีแต่ทั้งนี้ศาลอาจใช้ดุลพินิจเป็นอย่างอื่นได้ตามที่เห็นสมควร (มาตรา 161 วรรคแรก)

ถ้ามิได้ระบุค่าฤชาธรรมเนียมชนิดใดไว้โดยเฉพาะ ค่าฤชาธรรมเนียมนั้นให้รวมถึงค่าป่วยการพยาน ค่าทนายความ ค่าธรรมเนียมในการส่งเอกสารและบังคับคดี และค่าฤชาธรรมเนียมอื่น ๆ บรรดาที่กฎหมายบังคับให้เสีย (มาตรา 161 วรรค 2)

ประมวลกฎหมายพิจารณาความแพ่ง ได้บัญญัติถึงวิธีการที่ให้คู่ความฝ่ายที่ยากจนสามารถเสนอคดีต่อศาลได้โดยได้รับยกเว้นไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียม ซึ่งค่าธรรมเนียมที่คู่ความได้รับยกเว้นนี้ เฉพาะค่าธรรมเนียมที่จะต้องเปิดเผยพยานเท่านั้น ส่วนค่าธรรมเนียมอื่น เช่น ค่าป่วยการและค่าพาหนะพยาน ค่าสงหมาย ฯลฯ หากได้รับยกเว้นไม่ นอกจากนั้นแล้วยังได้รับยกเว้น

เงินวงสาลตามมาตรา 229 ด้วย (เงินวงสาล คือ เงินค่าชารธรรมเนียมที่ต้องใช้แก่ฝ่ายชนะคดีในศาลล่าง)

1. ผู้มีสิทธิขอดำเนินคดีอย่างคนอนาถา

คู่ความ ซึ่งได้แก่ โจทก์ จำเลย และรวมถึงผู้ร้องสอด ซึ่งต้องปรากฏว่าคู่ความนี้เป็นคนยากจนไม่มีทรัพย์สินพอจะเสียค่าธรรมเนียมได้ ถ้าผู้ขอเป็นโจทก์ต้องแสดงให้เห็นว่าคดีมีมูลที่จะฟ้องด้วย และในกรณีอุทธรณ์ฎีกาต้องแสดงให้เห็นว่า มีเหตุผลอันสมควรที่จะอุทธรณ์หรือ ฎีกา ตามมาตรา 155 วรรคแรกตอนท้าย

2. กำหนดเวลายื่นคำขอดำเนินคดีอย่างอนาถา ไม่มีกฎหมายบังคับว่าต้องยื่นเมื่อใดขอได้ทุกชั้นศาล ไม่ว่าจะในศาลชั้นต้น ชั้นอุทธรณ์ หรือฎีกา หากคู่ความยากจนเมื่อใด ก็ขอดำเนินคดีอย่างคนอนาถาได้

ข้อสังเกต หากศาลอนุญาตตามคำขอดำเนินคดีอย่างคนอนาถาเมื่อไหร่ ก็ได้รับยกเว้นไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมที่จะต้องเสียภายหลังศาลมีคำสั่งอนุญาตเท่านั้น สำหรับค่าธรรมเนียมที่เสียไปก่อนก็จะไม่ได้รับคืนแต่อย่างใด ตามมาตรา 157 วรรคแรก

3. วิธีการขอดำเนินคดีอย่างอนาถา

3.1 ยื่นคำขอโดยทำเป็นคำร้อง ต่อศาลชั้นต้นที่จะฟ้องหรือได้ฟ้องคดีไว้พร้อมกับคำฟ้อง คำฟ้องอุทธรณ์ คำฟ้องฎีกา คำร้องสอด หรือ ทำให้การ ตามมาตรา 156 วรรคแรก

อนึ่ง คำร้องขอดำเนินคดีอย่างคนอนาถาไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมคำร้องแต่อย่างใด

3.2 ผู้ร้องต้องสาบานตัวให้คำชี้แจงว่า ตนไม่มีทรัพย์สินพอจะเสียค่าธรรมเนียมศาล

4. ใ้สวนคำร้อง เมื่อยื่นคำขอดำเนินคดีอย่างคนอนาถาแล้ว ศาลจะสั่งอนุญาตทันทีไม่ได้ ต้องทำการใ้สวนคำร้อง ขอดำเนินคดีอย่างคนอนาถาก่อน การใ้สวนคำร้องนั้นศาลจะต้องทำการใ้สวนพยานทั้งสองฝ่าย แล้วมีคำสั่งอนุญาตหรือยกคำขอเสียแล้วแต่จะพิจารณาเห็นสมควรการใ้สวนต้องเป็นที่พอใจศาล ตามหลักเกณฑ์ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความ

แพ่ง มาตรา 155 วรรค 1 คือ

1. ต้องปรากฏว่าผู้ขอเป็นคนยากจนไม่มีทรัพย์สินจะเสียค่าธรรมเนียมศาล

2. ถ้าผู้ขอเป็นโจทก์ต้องแสดงให้เห็นเป็นที่พอใจ ศาลด้วยว่าคดีของตนมีมูลที่จะฟ้องร้อง ถ้าเป็นกรณีอุทธรณ์หรือฎีกาต้องมีเหตุผลอันสมควรที่จะอุทธรณ์หรือฎีกาแล้วแต่กรณี

5. การมีคำสั่ง เมื่อใ้สวนแล้ว ศาลจะมีคำสั่งอย่างใด ดังนี้

5.1 อนุญาตตามคำขอ คือ ยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลทั้งหมด

5.2 อนุญาตให้ยกเว้นค่าธรรมเนียมเฉพาะบางส่วน

5.3 ยกคำขอ ในกรณี

ก. ไม่เชื่อว่าโจทก์ยากจนจริง

ข. เห็นว่าคดีโจทก์ไม่มีมูลที่จะฟ้องร้อง

ค. ไม่เชื่อว่าโจทก์ยากจนจริง และเห็นว่าคดีของโจทก์ไม่มีมูลที่จะฟ้องร้อง

5.4 คำสั่งอนุญาตให้ดำเนินคดีอย่างคนอนาถาถึงที่สุด อุทธรณ์ฎีกาต่อไปไม่ได้ตามมาตรา 156 วรรคสาม

5.5 กรณีผู้ได้รับอนุญาตให้ดำเนินคดีอย่างคนอนาถาตายผู้เข้ามาเป็นคู่ความแทน ก็มีสิทธิดำเนินคดีอย่างคนอนาถาต่อไป แม้ว่าผู้เข้ามาเป็นคู่ความแทนจะมีฐานะดีก็ตาม เพราะถือว่าเป็นการเข้ามาแทนคู่ความเดิมในฐานะเดียวกัน ไม่ใช่เข้ามาในฐานะส่วนตัว

5.6 ถ้าศาลมีคำสั่งให้ยกเว้นค่าธรรมเนียมเฉพาะบางส่วนหรือยกคำขอเสียทั้งหมด ผู้ขอมีทางแก้ไข 2 ประการคือ

ก. ยื่นคำร้องต่อศาลชั้นต้นให้พิจารณาคำขอนั้นใหม่ เพื่ออนุญาตให้ตนนำพยานหลักฐานมาแสดงเพิ่มเติมว่าเป็นคนยากจนจริง ตามมาตรา 146 วรรค 4

ข้อสังเกต ถ้าศาลยกคำขอเพราะคดีของโจทก์ไม่มีมูลที่จะฟ้องร้องจึงไม่มีประเด็นเรื่องเป็นคนยากจนหรือไม่ โจทก์จึงไม่มีโอกาสที่จะขอให้พิจารณาคดีใหม่

ข. อุทธรณ์คำสั่งศาลชั้นต้นต่อศาลอุทธรณ์ ภายใน 7 วัน นับแต่วันที่ศาลส่งยกคำขอ ไม่ว่าศาลจะยกคำขอเพราะเหตุใด

ข้อสังเกต ถ้าใช้สิทธิอุทธรณ์คำสั่งแล้ว คำสั่งศาลอุทธรณ์จะเป็นที่สุดตามมาตรา 156 วรรค 5 ผู้ขอจะกลับไปใช้สิทธิ ขอให้พิจารณาคำขอใหม่ไม่ได้

6. การดำเนินคดีอนาถาในชั้นอุทธรณ์และฎีกา

กรณีที่อยู่การใช้สิทธิอุทธรณ์หรือฎีกา ซึ่งจะต้องเสียค่าธรรมเนียมในการอุทธรณ์หรือฎีกา และจะต้องเสียค่าธรรมเนียมแทนคู่ความอีกฝ่ายด้วย กรณีเช่นนี้ก็สามารถขออุทธรณ์หรือฎีกาอย่างคนอนาถาได้อีก

6.1 แม้จะเคยได้รับอนุญาตให้ฟ้องคดีอย่างคนอนาถาในศาลชั้นต้นมาแล้วในชั้นอุทธรณ์ก็ต้องขออุทธรณ์อย่างคนอนาถาต่อไป ซึ่งต้องยื่นอุทธรณ์เข้ามาด้วย โดยในคำร้องนั้นต้องระบุว่า คดีมีเหตุอันสมควรอุทธรณ์หรือฎีกา

6.2 หากเพิ่งจะมาขออนาถาในชั้นอุทธรณ์หรือฎีกา ก็จะต้องมีการไต่สวนเช่นเดียวกันที่กระทำในศาลชั้นต้น คือ

1. ไต่สวนในข้อหาจน และ
2. มีเหตุอันสมควรที่จะอุทธรณ์หรือฎีกา

ด้วย

หมายเหตุ จะต้องกล่าวในคำร้องว่า ขอยกเว้นค่าธรรมเนียมอะไรบ้าง และต้องมีการสาบานตัว

7. ถ้าปรากฏว่าผู้ขอดำเนินคดีอย่างคนอนาถามีทรัพย์สิน

7.1 ถ้าผู้ขอมีทรัพย์สินพอเสียค่าธรรมเนียมอยู่แล้วก่อนยื่นคำขออนาถาและมายื่นคำขอดำเนินคดีอย่างคนอนาถาสาบานตนว่ายากจนไม่มีเงินเสียค่าธรรมเนียม ถ้าศาลไต่สวนแล้วเชื่อจึงสั่งอนุญาตให้ผู้ขอดำเนินคดีอนาถาได้ ผู้ขอจะมีความผิดฐานละเมิดศาลตาม ป.วิ.แพ่ง มาตรา 31(2) และ ฐานเบิกความเท็จ

7.2 ถ้าปรากฏว่าผู้ขออนาถามีทรัพย์สินขึ้นมาในระหว่างพิจารณาคดี คือยื่นคำขออนาถาไว้แล้วมีทรัพย์สินขึ้นก่อน ศาลวินิจฉัยชี้ขาดคดี ตาม ป.วิ.แพ่ง มาตรา 159 วรรค 1 ให้ศาลมีคำสั่งยึดหรืออายัดทรัพย์

นั้นทั้งหมดหรือบางส่วนไว้รอคำวินิจฉัยชี้ขาดเรื่องค่าฤชาธรรมเนียม ดังนี้

ก. ถ้าศาลเห็นว่าควรชี้ขาดค่าฤชาธรรมเนียมให้เป็นพับทั้งสองฝ่ายให้ศาลมีคำสั่งให้เอาชำระค่าฤชาธรรมเนียมที่ผู้ขออนาถาได้ยกเว้นจากทรัพย์สินที่ยึดหรืออายัดไว้นั้นตามจำนวนที่ศาลเห็นสมควร ตามมาตรา 159 วรรค 2

ข. ถ้าศาลเห็นว่าคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งจะต้องชำระค่าฤชาธรรมเนียมทั้งหมดหรือบางส่วนแทนผู้ขออนาถาให้ศาลมีคำสั่งให้คู่ความฝ่ายนั้นชำระค่าฤชาธรรมเนียมต่อศาลในนามของผู้ขออนาถา แต่ถ้าคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งนั้นไม่ปฏิบัติตามคำสั่ง ให้ศาลเอาชำระค่าฤชาธรรมเนียมจากทรัพย์สินที่ยึดหรืออายัดไว้ตามจำนวนที่ศาลเห็นสมควร (มาตรา 159 วรรค 3)

ค. ถ้าศาลเห็นว่าผู้ขอดำเนินคดีอนาถาจะต้องชำระค่าฤชาธรรมเนียมทั้งหมดหรือบางส่วนแทนคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งให้ศาลมีคำสั่งให้เอาชำระค่าฤชาธรรมเนียมนั้นจากทรัพย์สินที่ยึดหรืออายัดนั้น โดยชำระค่าฤชาธรรมเนียมของอีกฝ่ายหนึ่งก่อน หากมีเหลือจึงเอาชำระค่าฤชาธรรมเนียมที่ผู้ขออนาถาได้ยกเว้นนั้นตามจำนวนที่ศาลเห็นสมควร (มาตรา 159 วรรค 4)

8. ความรับผิดชอบในค่าฤชาธรรมเนียม

เมื่อคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้รับอนุญาตให้ดำเนินคดีอย่างคนอนาถา และศาลเห็นว่าคู่ความอีกฝ่ายหนึ่ง จะต้องรับผิดชอบเสียค่าฤชาธรรมเนียมทั้งหมด หรือแต่บางส่วนของคู่ความทั้งสองฝ่าย ศาลมีอำนาจพิพากษาในเรื่องค่าฤชาธรรมเนียม โดยสั่งให้คู่ความฝ่ายนั้นชำระต่อศาลในนามของผู้ขอดำเนินคดีอนาถาซึ่งค่าฤชาธรรมเนียมที่ผู้ขออนาถานั้นได้รับยกเว้นทั้งหมดหรือแต่บางส่วนตามที่เห็นสมควร ตามมาตรา 158

กรณีปกติแล้วค่าฤชาธรรมเนียมเป็นค่าใช้จ่ายแก่คู่ความมิใช่ให้แก่ศาล เป็นกรณีการชดใช้ค่าฤชาธรรมเนียมที่คู่ความได้ชำระไปแล้ว แต่เรื่องการดำเนินคดีอนาถาไม่ได้ชำระค่าธรรมเนียมให้ศาล จึงให้คู่ความอีกฝ่ายที่ต้องรับผิดชอบค่าฤชาธรรมเนียมแทน โดยชำระให้ศาลแทนผู้ขออนาถา